

JOHN S. MILETICH

(Salt Lake City, Utah)

**NARODNA
UMJETNOST**

1982

KNJIGA 19

Izvorni znanstveni rad

Usmena
književnost i
„pučka književnost“
prema generičkom
prikazu
srednjovjekovne
španjolske i ostalih
narativnih tradicija

Autor se bavi empirijski usmjerenim proučavanjima veza srednjovjekovne španjolske epike i drevnih usmenih tradicija. Polazi od južnoslavenskih folklornih materijala, prikaza usmenoga pjesništva u užem smislu (Parry-Lord) i od pojma pučke književnosti (M. Bošković-Stulli) kao mogućeg polazišta za izučavanje španjolske i ostalih zapadnoevropskih književnosti. Po autorovom modelu pučka književnost uključuje i tekstove stvorene uz pomoć pisanja i one nastale bez pomoći čina pisanja. Cilj je članka da izgradi probni generički sustav za narativno stvaralaštvo u stihu uopće, sustav koji bi bio podložan mijenjanju usporedo s novim spoznajama o poetikama raznih jezičnih tradicija.

Nedavno je izašla vrlo korisna zbirka, koju je uredio Felix J. Oinas i za kojom se odavna osjećala potreba. Sadržava petnaest uvodnih eseja što obrađuju evropske, azijske i afričke tradicije opširnih tipova folklorne narativne književnosti i srodnih formi; u svom uvodu ovoj knjizi Richard M. Dorson ukazuje na opću suglasnost stručnjaka da postoji veza između drevnih i sred-

njovjekovnih usmenih tradicija i danas raspoloživih pisanih tekstova.¹ Glavni je problem, dodaje, točan odnos između takvih usmenih tradicija i djela kojima raspolažemo. Od svih radova o tim problemima najstimulativnijim i najsvēobuhvatnijim mi se čini istraživanje srednjovjekovne španjolske epike što su ga proveli britanski i irski znanstvenici, o čemu sam opširnije raspravljao na drugome mjestu.² Takva nastojanja daju najbolje modele jer se temelje na savjesnom istraživanju izvornih južnoslavenskih folklornih narativnih tekstova, bilo to u prijevodu (za izučavanje motiva i narativne organizacije), bilo u originalu (za potrebe analize mikrostrukturnih aspekata, kao što je npr. ponavljanje izričaja). S pomoću takvih empirijski usmjerenih proučavanja možemo s područja mogućnosti sigurnije napredovati prema najvjerojatnijim hipotezama što se odnose na taj problem.

Južnoslavenski kontekst ne pribavlja nam samo izvorne folklorne narativne materijale i srodne forme, već i detaljne prikaze usmenoga epskog pjesništva u užem smislu (Parry-Lord), kao i čvrst teoretski sustav za ispitivanje španjolske i ostalih zapadnoevropskih književnosti u novom svjetlu (Maja Bošković-Stulli).³ Svrha je ovom eseju da izgradi generički sustav prvenstveno uključujući Parry-Lordova otkrića i model M. Bošković-Stulli kao i nastojanje da se jasnije prikaže narativno stvaralaštvo u stihu. Premda će se posebna pozornost poklanjati srednjovjekovnoj španjolskoj epici, pogotovu zbog gore spomenutih razloga, model se predlaže kao probni sustav za narativno stvaralaštvo u stihu uopće, sustav podlozan mijenjanju usporedo s novim spoznajama o poetikama raznih jezičnih tradicija.

O problemu odnosa između usmene tradicije i sačuvanih srednjovjekovnih španjolskih epova redovito se raspravljalo preusko, samo s obzirom na okolnosti

¹ *Heroic Epic and Saga*, Bloomington and London 1978, str. 2. U cijelom eseju radije upotrebljavam termin »folklorna narativna književnost« nego »usmena narativna književnost« ili »tradicijska ili tradicionalna narativna književnost«, kako bih umanjio mogućnost nesporazuma u kontekstu rasprave o različitim teorijskim stajalištima poput usmene teorije Parryja i Lorda i Menéndez Pidalova neotradicionalizma, držeci, međutim, na umu napomene Lorda i M. Bošković-Stulli — Albert B. Lord, *The Singer of Tales*, New York 1965, str. 6—7, izvorno u *Harvard Studies in Comparative Literature*, knj. 24, Cambridge, Massachusetts 1960. i Maja Bošković-Stulli, *O pojmovima usmena i pučka književnost i njihovim nazivima*, »Umjetnost riječi«, 17, 1973, str. 171—173. i 252.

² Vidi razmatranja o A. D. Deyermondu, M. Chaplin i K. Adamsu u mojem tekstu *Hispanic and South Slavic Traditional Narrative Poetry and Related Forms: A Survey of Comparative Studies (1824—1977)*, zbornik radova posvećen Albertu Batesu Lordu, uredio John Miles Foley (u pripremi); također moj rad *Repetition and Aesthetic Function in the »Poema de mio Cid« and South Slavic Oral and Literary Epic*, »Bulletin of Hispanic Studies« (u pripremi). Pod »srednjovjekovnim španjolskim epom« podrazumijevam *Poema de mio Cid i Mocedades de Rodrigo*, dva najopširnija epska teksta u stihu što ih posjedujemo na starošpanjolskom.

³ Lord, *The Singer...*; Maja Bošković-Stulli, *Usmena književnost u sklopu povijesti hrvatske književnosti*, *Usmena književnost*, uredila Maja Bošković-Stulli, Zagreb 1971, str. 54—58, izvorno u »Umjetnost riječi«, 11, 1967, str. 257—260; ista, *Uz dva članka o usmenoj književnosti*, »Umjetnost riječi«, 16, 1972, str. 205—206; ista, *O pojmovima...*, str. 149—184, 237—260, pogotovu 184. (uključujući sažetak na njemačkom).

stvaranja i prenošenja (»improvizacija«, »pamćenje« i »pisanje«).⁴ Nedavno je Albert Lord naglasio odsudno gledište da se način shvaćanja, dakle odnos stvaraoca prema njegovu odnosno njezinu materijalu, mora ispravno uzeti u obzir kako bi se izbjeglo automatsko poistovjećivanje stvaranja bez pomoći pisanja s Parry-Lordovom predodžbom usmenog stvaranja (»improvizacija«).⁵ Lordova teza naglašava stajalište da se stvaralac narativnog stvaralaštva u stihu koristi ili usmenim načinom shvaćanja ili načinom shvaćanja pisane kompozicije, ali se pri stvaranju određenog djela ne služi i jednim i drugim. Djelo će tada odraziti ili poetiku usmenog ili onu pisanog načina shvaćanja. Značajna obilježja ovog drugog mogu, naravno, sadržavati i neka obilježja značajna za usmeni stil (**na narodnu**), ali način shvaćanja koji dovodi do takvih tvorevina bitno je drukčiji, odnosno, on, za razliku od usmenog načina shvaćanja, više nije posve vezan usmenom poetikom. Tako se Lord (od 1949) priklanjao tezi o »prijelaznom« stilu (**na narodnu**) shvaćenom u ovom smislu, a ne stajalištu o dvojnomo načinu shvaćanja (i pisanom i usmenom), koje bi bilo uzrokom »prijelaznog« stvaralačkog procesa.⁶ Čini se, međutim, da o tome postoje neka neslaganja.⁷

U pokušaju da se iznađe generički sustav koji u obzir uzima i okolnosti stvaranja/prenošenja i način shvaćanja stvaraoca/prenositelja, predlažem naredni model, temeljen prvenstveno na južnoslavenskom kontekstu: (1) tri glavna tipa što obuhvaćaju okolnosti stvaranja/prenošenja — »folklorna narativna književnost«, »književno stvaranje uz pomoć pisanja« i »književno stvaranje bez pomoći pisanja«, i (2) četiri podtipa koji vrijede za način shvaćanja prema stvaranju/prenošenju — »mikrostrukturno posve vezanih uz folklornu tradiciju« (»folklorni stil«), »mikrostrukturno manje vezan uz folklornu tradiciju« (»kvazifolklorni stil«), »mikrostrukturno najmanje vezan uz folklornu tradiciju« i mikrostrukturno posve nevezan uz folklornu tradiciju.« Predzadnji se podtip dalje dijeli na »jednostavni učeni stil« i jedan oblik »kompliciranog učenog stila«, dok posljednja podvrsta obuhvaća još jedan oblik »kompliciranog učenog stila.« Napokon će se u gornju shemu uključiti i pojam **pučke književnosti** M. Bošković-Stulli.

⁴ Vidi kratak pregled mogućnosti u: Charles B. Faulhaber, *Neo-traditionalism, Formalism, Individualism, and Recent Studies on the Spanish Epic*, »Romance Philology«, 30, 1976, str. 97 i bilješka 53; osim toga, što se tiče prenošenja različitih verzija istog epa, takvo razlikovanje ne objašnjava verziju prenijetu pisanjem koju je do neke mjere prepravio pjesnik prepisivač, te ju je teško lučiti od verzije prenijete po pamćenju, a tu mogućnost predviđa Faulhaber (str. 98) i ona slabi argumente što ih je iznio Alan Jabbour, *Memorial Transmission in Old English Poetry*, »Chaucer Review«, 3, 1969, 174—190.

⁵ A. B. Lord, *Discussion of Ruth Finnegan, What is Oral Literature Anyway?*, *Oral Literature and the Formula*, uredili Benjamin A. Stolz i Richard S. Shannon, III, Ann Arbor 1976, str. 175—176. Valja uočiti pozornost što je M. Bošković-Stulli obraća važnosti tradicije u raspravi o »improvizaciji« u studiji s područja slavenskog folklor. Postojanost epskog modela u dvije pjesme iz dubrovačke okolice, *Usmena književnost kao umjetnost riječi*, Zagreb 1975, str. 77—93, pogotovu 79—81, revizija izvornika u: »Narodna umjetnost«, 4, 1966, str. 15—28. (sa sažetkom na njemačkom).

⁶ Lord, *The Singer...*, str. 128—129, 132, 199—200 i gornja bilješka 5.

⁷ Faulhaber, *Neo-traditionalism...*, str. 87, bilješka 9; John D. Smith, »The Singer or the Song? A Reassessment of Lord's 'Oral Theory'«, »Man«, N. S., 12, 1977, str. 143—144.

Prije razvijanja svake kategorije i svrstavanja svake podvrste na njeno odgovarajuće mjesto, potrebno je neko objašnjenje općih predodžbi koje leže u osnovi podvrsta. Čini mi se da je razina na kojoj se mogu načiniti jasne razlike između različitih tipova narativnih tekstova upravo ona što je ovdje zovem mikrostrukturnom razinom; radi se dakle o sloju u kojem se mogu istraživati obilježja kao što su priroda, distribucija, funkcija te učestalost izričaja koji se ponavlja i njegovi uzorci u svim njegovim očitovanjima a ne samo u njegovu »formulnom«⁸ aspektu.⁹ Premda su u ovom pogledu značajne i makrostrukturne razine kao što su predmet i narativna organizacija, one se lakše prenose (uz male promjene, ili bez promjena) u namjerne imitacije folklorne narativne književnosti i u sačuvane antičke i srednjovjekovne tekstove i zato su manje podobne da posluže kao dovoljni temelji za razlikovanje; o tome sam stajalištu raspravljao i dokumentirao ga na drugome mjestu.¹⁰ Odavde i proizlazi prvobitna važnost generičke klasifikacije temeljene na tome do koje mjere se narativno stvaralaštvo u stihu koristi mikrostrukturom vezanom za folklornu tradiciju — koliko je konzervativno stvaralac/prenosilac, vođen danim načinom shvaćanja, čuva i do koje mjere on od nje odstupa ili je posve odbacuje. Tretirajući mikrostrukturnu razinu folklorne narativne književnosti kao točku odstupanja, a promatrajući je, naravno, kao posve vezanu za folklornu tradiciju, možemo govoriti o tipovima koji su manje, najmanje ili posve nevezani za folklornu tradiciju.

Vraćajući se općoj shemi, ja prvu glavnu kategoriju, folklornu narativnu književnost, shvaćam kao verbalnu strukturu, obilježenu značajnom varijacijom prema tradicijskim uzorcima, varijacijom koja proizlazi iz usmenog kazivanja, pa ovdje uključujem ne samo plodove Parry-Lordove teorije usmenog stvaranja već i tradicijsku ili tradicionalnu hispanšku romancu. Na taj način u rubriku folklorne narativne književnosti uključujem tekstove što se mogu objasniti dvama različitim teoretskim procesima: stvaranjem koje se za vrijeme

⁸ Ovdje ne mislim samo na očitovanja u jednom polustihu i stihu, već i na veće odlomke što se ponavljaju u više-manje sličnom »formulom« izričaju i izražavaju skupine ideja (Lordove »teme«). Za potanju ocjenu Parry-Lordove »formulne« analize što pokriva nekoliko jezičnih tradicija vidi moj rad *The Quest for the 'Formula': A Comparative Reappraisal*, »Modern Philology«, 74, 1976, str. 111—123; Stilističke razlike između usmene i pisane književnosti: savremeni metodološki pristupi, Naučni sastanak slavista u Vukove dane. Referati i saopštenja, Beograd 1977, 6/2, str. 117—122. (sažetak na engleskom) i *Etudes formulaires et européennes, Charlemagne et l'épopée romane. Actes du VIIe Congrès International de la Société Rencesvals, Liège, 28 août-4 septembre 1976*, uredili Madeleine Tyssens i Claude Thiry, Paris 1978, knj. 2, str. 423—431; s glavnim naglaskom na španjolskom epu: Margaret Chaplin, *Oral-Formulaic Style in the Epic: A Progress Report*, *Medieval Hispanic Studies Presented to Rita Hamilton*, uredio A. D. Deyrmond, London 1976, str. 11—20.

⁹ Za kratak uvid u moj najnoviji rad, koji obuhvaća način mikrostrukturne analize, vidi bilješku 2.

¹⁰ J. S. Miletich, *Société Rencesvals Discussion Session on History, Narrative, and Diction in the Late Castilian Epic: Trends in Contemporary Research*, Decembar 28, 1977, »Olifant«, 5, 1978, str. 262—265; *Elaborate Style in South Slavic Oral Narrative and in Kačić Miošić's Razgovor*, *American Contributions to the Eighth International Congress of Slavists*, uredio Henrik Birnbaum, Columbus, Ohio 1978, knj. 1, str. 522—531; *Comments on The Guslar «Nods»: Narrative Inconsistency and Story Structure in Serbo-Croatian Oral Epic* by John Miles Foley (neobjavljeni komentar), *MLA Oral Literature Meeting*, predsjedateljica — Ruth Webber, New York, 28. prosinca 1978.

izvedbe oslanja na tradiciju (Parry-Lordovo usmeno stvaranje) i većom ili manjom tradicijskom ili tradicionalnom varijacijom zapamćene cjeline (Ramón Menéndez Pidalova teorija neo-tradicionalizma). Gradeći generički sustav radije podređujem okolnosti stvaranja, kao što su »improvizacija«¹¹ i »pamćenje«, od male su koristi pri pokušaju da se izgradi jasan generički sustav, pošto nema temeljnoj predodžbi načina shvaćanja, odnosno odnosu prema tradiciji. Razlikovanja kao »podrijetlo u improvizaciji« i »podrijetlo u sjećanju«,¹² na primjer, znatne razlike u poetici teksta što ga je »improvizirao« jedan pjevač i istog »improviziranog« teksta što ga je upamtio drugi pjevač. Nije važno samo kako su tekstovi stvoreni, već i kako je takvo stvaranje utjecalo na generički značaj tekstova. Bez obzira na to kako sudimo o vrijednosti Parry-Lordove i Menéndez Pidalove teorije, autentična folklorna priroda i (kao posljedica toga) izrazito uz folklornu tradiciju povezana mikrostruktura južnoslavenske epske pjesme i hispanse **romance tradicional** priznate su činjenice, što se dalje potvrđuje širokom primjenom oblika mikrostrukturne analize, koja pokazuje sličnost »razvijenog stila« u objema tradicijama i jasno ih razlikuje od pisanih djela kakva su namjerne imitacije i književni epovi.¹³

Prva glavna kategorija, folklorna narativna književnost, može se za južnoslavenske tekstove podijeliti u ove četiri grupe: »aedski« tekstovi, »rapsodski« tekstovi, »kombinacije aedskog i rapsodskog« i »tekstovi koji uključuju intervenciju.«

Aedski tekst je djelo čiji postanak razmatra Parry-Lordova teorija usmenog stvaranja, dakle djelo čije će različite verzije iz usta istog pjevača pokazati neki značajniji stupanj mikrostrukturne varijacije. To je standardni tip određen Parry-Lordovom teorijom. Može se pojaviti u tri forme — mehanički zabilježen pjevani ili recitirani tekst,¹⁴ rukom zabilježeni pjevani ili recitirani tekst i »autografski usmeni« tekst (približna pjevačeva transkripcija pjesme onako kako bi je on izvodio).¹⁵ Rapsodski tekst je pokušaj da se po sjećanju reproducira nečiji tuđi (uglavnom) usmeno stvarani tekst.¹⁶ U verziji po pamćenju, kakva je ova, stupanj mikrostrukturne varijacije, ako je uopće prisutan, bio bi, naravno, neznatan. Kombinirani aedski i rapsodski tekst uključuje i usmeno stvaranje i pamćenje, i može se javiti kada pjevači koji su naučili pisati radije nastoje pamtiti nego usmeno stvarati. Takvi pjevači, ukazuje Albert Lord, reproduciraju neke dijelove usmene pjesme koju su pokušali upamtiti, ali se vraćaju na usmeno stvaranje kad ih pamćenje iznevjeri. Rezultat je pjesma koja otkriva spektar kombinacija memorizacije i usmenog stvaranja.¹⁷ Posljednja

¹¹ Vidi Lordov poziv na oprez u pogledu »improvizacije«, *The Singer...*, str. 5.

¹² Faulhaber, *Neo-traditionalism...*, str. 97—98.

¹³ Za kratak uvid u moje najnovije objavljene analize vidi: *Medieval Spanish Epic and European Narrative Traditions*, »La Corónica«, 6, 1978, str. 90—96, a za naredni rad bilješku 2.

¹⁴ O pjevačima koji i pjevaju i kazuju vidi: Lord, *The Singer...*, str. 289, bilješka 2.

¹⁵ Vuk Stef. Karadžić, *O srpskoj narodnoj poeziji*, uredio Borivoje Marković, Beograd 1964, str. 97, 138, izvađeno iz Vukovih izvornih predgovora: *Narodne srpske pjesme*, Leipzig 1824, knj. 1, i Beč 1833, knj. 4; Lord, *The Singer...*, str. 124—129.

¹⁶ Lord, *The Singer...*, str. 129—130.

¹⁷ Lord, *Discussion of Ruth Finnegan*, str. 175.

grupa južnoslavenske folklorne narativne književnosti, tekstovi u kojima je uključena i intervencija, okarakterizirani su nekim ispravcima u samom tekstu, ali tako da bitni folklorni značaj ostaje netaknut.¹⁸ Takav ispravak javlja se u obliku redaktorskih ili transkripcijskih promjena¹⁹ i može se hipotetički pojaviti u obliku patvorenoga usmenog teksta, što znači mehaničko preuređenje metričkih jedinica usmeno stvaranih tekstova.²⁰ Tako se sve četiri vrste, zbog svoje osnovne geneze u procesu usmenog stvaranja i zbog njihovih bitno sačuvanih karakteristika koje proizlaze iz takvog procesa, mogu shvatiti kao u velikoj mjeri vezane za folklornu tradiciju na mikrostrukturnoj razini.²¹

Druga glavna kategorija, književno stvaranje uz pomoć pisanja, određuje tekst koji je sastavljen ili sa slobodnijim odnosom prema uporabi mikrostrukture vezane za folklornu tradiciju nego što to biva pri sastavljanju djela folklorne narativne književnosti, ili pak uključuje odbacivanje takvog odnosa u potpunosti, te je sastavljen više ili manje svjesno uz pomoć pisanja. Prva podvrsta ove rubrike, kvazifolklorni stil, svakako je mikrostrukturno manje vezana za folklornu tradiciju nego djela folklorne narativne književnosti, ali joj je, unatoč tomu, vrlo bliska stilom. Ipak, može se razlikovati kao vrsta odvojena od folklorne narativne književnosti.²² Da bih naglasio stilističku razliku između folklorne tvorevine i namjernih imitacija kao što je **Razgovor ugodni naroda slovinskoga** Andrije Kačića Miošića, radije ovu podvrstu označujem kao »kvazi-folklorni stil«, a izraz »folklorni stil« čuvam za karakterizaciju folklorne narativne književnosti. Iduća je podvrsta mikrostrukturno čak manje vezana za folklornu tradiciju nego kvazifolklorni stil; ona je dakle najmanje vezana za folklornu tradiciju, a dalje se dijeli na jednostavni učeni stil i komplicirani učeni stil. U jednostavnom učenom stilu mikrostruktura vezana za folklornu tradiciju, premda manje izražena nego u kvazi-folklornom stilu, jest više ili manje bitna jer je tekst namijenjen publici više-manje orijentiranoj na usmeno stvaranje, pa stoga mora ići u susret očekivanju takve publike. Primjeri takvih tekstova jesu srednjovjekovni životi svetaca i srednjovjekovni romani.²³ S druge strane, komplicirani učeni stil u ovoj podvrsti karakterizira tekst u kojemu mikrostruktura vezana za folklornu tradiciju nije bitna, nego služi kao vrsta citata ili aluzije što se primjenjuje da se naznači tekst s folklornim elementi-

¹⁸ Lord, *The Singer...*, str. 136.

¹⁹ Za potrebe detaljnije rasprave vidi: Svetozar Matić, *Naš narodni ep i naš stil*, Novi Sad 1964, str. 21—34, i 35—47, izvorno u »Našem jeziku«, 9, 1958. i u »Zborniku Matice srpske za književnost«, 6/7, 1959; M. Bošković-Stulli, osvrt na Matićev *Naš narodni ep*, »Narodna umjetnost«, 4, 1966, str. 259—261; Lordovi komentari uz Vujnovičeve transkripcije u Kenneth Adamsovu *The Yugoslav Model and the Text of the Poema de Mio Cid, Medieval...* Rita Hamilton, str. 1.

²⁰ A. B. Lord, *Homer as Oral Poet*, »Harvard Studies in Classical Philology«, 72, 1968, str. 15—16.

²¹ Pitam se može li se u gornjem sustavu problem stupnja promjene u kontekstu Parry-Lordove teorije sagledati kako slijedi: bez promjene (rapsodski tekst), zamašnja promjena (kombinirani aedski i rapsodski tekst) i nova pjesma (aedski tekst). Taj je problem iznijet u osvrtu na Lordovu knjigu *The Singer...*, Vide Latkovića i Nade Milošević, »Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor«, 28, 1962, str. 109.

²² Bošković-Stulli, *Usmena književnost u sklopu...*, str. 56—57; Lord, *The Singer...*, str. 132—133; Miletich, bilješka 13.

²³ Bošković-Stulli, *Usmena književnost u sklopu...*, str. 56; Divna Zečević, *Pučki književni fenomen, Povijest hrvatske književnosti*, knj. 1, Zagreb 1978, str. 389.

ma, tako da je ondje mikrostrukturno naglasak na razlici između folklorne tradicije i dominantne učene tradicije; ova druga čini temelje za tu vrstu teksta.²⁴ Tekst je, u ovom slučaju, namijenjen publici prvenstveno orijentiranoj prema »visokoj« pisanoj književnosti. Primjer je književni ep **Smrt Smailage Čengića** Ivana Mažuranića. Posljednja podvrsta, tekst koji mikrostrukturno uopće nije vezan za folklornu tradiciju, također je komplicirani učeni stil po tome što je njegovo uporište učena tradicija i što je namijenjen publici orijentiranoj prema »visokoj« pisanoj književnosti. Primjer je Miltonov ep.²⁵

Treća glavna kategorija, književno stvaranje bez pomoći pisanja (termin nadahnut izrazom Alberta Lorda »pismeno stvaranje bez pomoći pisanja«),²⁶ u potpunosti odgovara drugoj glavnoj kategoriji, književnom stvaranju uz pomoć pisanja, s jednim izuzetkom — tekst treće kategorije sastavljen je više ili manje svjesno, ali posve bez pomoći pisanja. U ovom kontekstu rado bih ispitao tri nedavne sugestije koje se odnose na staroenglesku, irsku i afričku književnost.

Na stvaranje Caedmonove **Himne** Donald K. Fry gleda kao na otkriće »formulativne« anglosaske kršćanske poezije: učeni ljudi čitali su vjerojatno nepismenom Caedmonu sakralno narativno djelo i/ili doktrinu, koju je on upamtio i koja je činila osnovni sadržaj himne što ju je poslije tijekom noći stvarao u »formulativnom« stilu, govoreći je idućeg dana iz sjećanja, kada su je učeni ljudi po Caedmonovu sjećanju zapisali kako bi je i sami zapamtili. Caedmonova **Himna** je tako poslužila kao model za stvaranje »formulativne« kršćanske poezije drugih anglosaskih pjesnika, bilo da su je stvarali pišući, bilo bez pera u ruci. Caedmonovu uporabu »formulativnog« stila obrazlaže Fry slutnjom da je on poetiku »formulativne« germanske svjetovne tradicije prilagodio kršćanskim potrebama.²⁷

U generičkom sustavu koji predlažem Fryjeva se koncepcija Caedmonova umijeća može shvatiti samo kao književno stvaranje bez pomoći pisanja, ili kao stvaranje mikrostrukturno manje vezano za folklornu tradiciju (kvazifolklorni stil) ili pak kao najmanje vezano za takvu tradiciju (jednostavni učeni stil). To

²⁴ Osnovu za ovu primjedbu dugujem profesoru Svetozeru Petroviću, koji mu ju je poslao u pismu. Za primjer mikrostrukturne analize koji dokumentira ovo stajalište vidi: Miletich, *Repetition and Aesthetic Function...*

²⁵ Teško je prihvatiti mišljenje G. S. Kirka o Miltonovoj akumulativnoj tehnici (*cumulative technique*) kao obilježju folklornog (usmenog) stila, izneseno u njegovoj diskusiji o Miltonovu dugu Homeru, upravo zbog odstupanja od te tehnike, na koju Kirk sam ukazuje. Takvo odstupanje nije tipično, barem za dosad poznatu folklornu (usmenu) južno-slavonsku narativnu poeziju, što je Kirku dobro poznato. Vidi: G. S. Kirk, *Homer and the Oral Tradition*, Cambridge 1976, str. 94–99, i 161.

²⁶ Lord, *Discussion of Ruth Finnegan*, str. 176.

²⁷ Donald K. Fry, *Caedmon as a Formulaic Poet*, *Forum for Modern Language Studies*, 10, 1974, str. 227–247, nanovo tiskano u *Oral Literature: Seven essays*, uredio Joseph J. Duggan, Edinburgh and New York 1975; D. K. Fry, *The Memory of Caedmon*, zbornik radova posvećen Albertu Batesu Lordu, str. 1–17. (prepublikacijska rasprava). Fry se ovdje poziva na Parry-Lordov pojmovni sustav. Za ostale modele vidi: Bošković-Stulli, *Postojanost epskog modela...*, str. 77–79; ista, *Usmena književnost, Povijest...*, str. 29–40 i Miletich, *The Quest...*, str. 121. O značajnoj promjeni Lordova mišljenja od 1960. godine vidi: David E. Bynum, *The Bell, The Drum, Milman Parry, and The Time Machine*, »Chinese Literature: Essays, Articles, Reviews«, 1, 1979, str. 245–249.

se čini takvim zbog ovoga: krenemo li od pretpostavke da je poetika Caedmonove **Himne** poslužila kao model za kasnija djela koja su odražavala takvu poetiku, kao što predlaže Fry,²⁸ obilježja modela poput ovoga otkrit će djela kakvo je **Beowulf**. Odlučimo li Caedmonovu **Himnu** držati izvornom folklornim pjesmom što otkriva mikrostrukturu usporedivu s južnoslavenskim folklornim pjesmama, tada će se i od radova poput **Beowulfa** očekivati da pokažu karakteristike folklorne narativne književnosti. Iz Parry-Lordova tipa nalaze »formulnog« stila i srodne »tematične« strukture **Beowulfa**, saznajemo, međutim, da staroengleski ep značajno odstupa od »formulne« mikrostrukture (za folklornu tradiciju u velikoj mjeri vezanog) modela južnoslavenske usmene epike.²⁹ U mojoj shemi preostaje samo druga mogućnost — tj. Caedmon bi se u velikoj mjeri mogao usporediti s kakvim nepismenim Kačićem Miošićem ili nepismenim stvaraočem srednjovjekovne religiozne književnosti, koji u duhu književnog ili pisanog stvaranja, oslanjajući se više ili manje i na poetiku folklorne narativne književnosti, pravi, kao što su to oni i radili, bez pomoći pisanja »formulativno« »pisano« djelo. Također je moguće zamisliti da je Caedmon crpao iz stila koji je već jednom ili dvaput bio ostranjen iz folklorne tradicije, tj. da je crpao iz jednog već razvijenog kvazifolklornog stila ili možda jednostavnog učenog stila. To djelomično može objasniti relativno kratak rok u kojem se pretpostavlja da je stvorio svoju pjesmu.³⁰

Seán Ó Coileáin ukazuje da kasnija irska bardska poezija (oko 1200—1650), naizgled također sastavljena u duhu posve odvojenom od čina pisanja, nije folklorna tvorevina, već prije djelo koje pripada pisanom stilu, te se, prema modelu koji ja predlažem, može, poput Caedmonove **Himne**, također smatrati književnim stvaranjem bez pomoći pisanja. Proces stvaranja takve poezije čini se da je analogan onom koji smo opisali uz Caedmonovu **Himnu**. Irski pjesnici, međutim, bijahu pismeni. Zadavali su im jednu ili više tema na koje su sastavljali svoje pjesme prema određenom, njima znanom, sustavu poetike. Sastavljali su u mraku, bez pomoći pribora za pisanje, a poslije bi svoje pjesme napisali, čini se, po sjećanju.³¹

²⁸ Fry, *The Memory...*, str. 11, 14. U gore citiranom Fryjevu radu ne zamjećujem stav da su Caedmonov model bitno promijenili kasniji pjevači odnosno pisci.

²⁹ A. B. Lord, *Perspectives on Recent Work on Oral Literature*, »Forum for Modern Language Studies«, 10, 1974, str. 209—210, nanovo tiskano u *Oral Literature: Seven Essays*; Sherman Kuhn, »Response« to John Miles Foley, *Formula and Theme in Old English Poetry, Oral Literature and the Formula*, str. 234; Francella Clark, »Discussion« of Foley u prethodnoj zbirci, str. 235—236; Miletich, *The Quest...*, str. 117; F. Clark, *Flyting in Beowulf and Flyting in Lord's Theory of the Oral-Formulaic Theme*, zbornik radova posvećen Albertu Batesu Lordu, str. 1—28, (prepublikacijska rasprava). Htio bih naglasiti, međutim, da priroda »formulne« mikrostrukture južnoslavenske usmene epike na koju se ovdje pozivam jest ona koja se teoretski opisuje u *The Singer of Tales* Alberta Lorda (1960). Buduća opširna analiza »formulne« mikrostrukture dovest će nas možda do drukčijih pogleda o takvoj mikrostrukturi te bi onda trebalo ponovno razmotriti moju tipizaciju Caedmonove **Himne**. Zahvalan sam profesorima Alainu Renouiru za osnovu prethodne primjedbe, koju mi je saopćio prilikom iznošenja ovog referata na sastanku »Société Internationale Rencesvals« američko-kanadskog odsjeka, održanog na Sveučilištu u Berkeleyju, u Kaliforniji od 20. do 25. lipnja 1980. godine.

³⁰ Fry, *Caedmon...*, str. 233.

³¹ Seán Ó Coileáin, *Irish Saga Literature, Heroic Epic...*, str. 177—178.

Još jedan primjer koji se može svrstati u treću glavnu kategoriju jest bar jedan od oblika **izibongo** na jeziku xhosa. On je, međutim, u biti hvalospjevan, prije aluzivan nego izrazito narativan, te mu nedostaje zadovoljavajuća definicija metra, što isključuje analizu temeljenu na prikladnom »formulnom« sustavu.³² Unatoč nekim razlikama na koje ukazuje, Jeffrey Opland tvrdi da se tradicija **izibongo** na jeziku xhosa u ovom trenutku ne može pouzdano upotrijebiti kao argument protiv Parry-Lordove teorije usmenog stvaranja videne u komparativnom kontekstu. Međutim, zapaža Opland, kad vješti **imbongi**, odnosno plemenski pjesnik, stvara na kakvu drugu temu a ne na temu o poglavicama, pogotovu na teme koje Opland ukratko naznačuje, ispada da je njegova poezija bitno manje tradicijska u izričaju i pjesnik se izražavajući uzdaje u nadahnuće trenutka. Ne može se bez pobližeg istraživanja zanemariti mogućnost da ovaj posebni tip na prvome mjestu nije folklorna tvorevina, nego da je prije književno stvaranje bez pomoći pisanja, gdje je način shvaćanja sastavljača prema žanru mikrostrukturno vezanom za folklornu tradiciju znatno slobodniji — način shvaćanja književnog ili pisanog stvaranja.

Zadnji je stupanj formulacije mogućega generičkog modela koji pokriva ukupno narativno stvaralaštvo u stihu uključivanje modela **pučke književnosti** M. Bošković-Stulli u gornju shemu. Taj se fenomen, prema M. Bošković-Stulli, oslanja i na folklornu i na učenu književnost, ali čini zaseban tip. Uključuje oslanjanje i čitatelja i pisca na tradiciju, uski dodir s folklornom književnošću, ali i uski dodir s »visokom« pisanom književnošću.³³ Da bi se pronašao što širi sustav i objasnile situacije u kojima je možda uski dodir s »visokom« pisanom književnošću nemoguć, bilo zbog toga što ga uopće nema, bilo što, ako ga i ima, postoji samo tako da ne utječe na stanovitog stvaraoča, ja, za svoju shemu, iz pojma kao što je **pučka književnost** isključujem taj dodir kao obilježje obavezno u svim slučajevima.³⁴ U tom smislu posebice mislim na mogućnosti koje mogu proizići iz književnog stvaranja bez pomoći pisanja, ali istodobno ne bih takve mogućnosti isključio ni iz književnog stvaranja uz pomoć pisanja. Po mom modelu **pučka književnost** uključuje tekstove stvorene uz pomoć pisanja i one nastale posve bez pomoći čina pisanja, a svaka od ovih glavnih kategorija uključuje i kvazinarodni stil i jednostavni učeni stil.

Potpun generički sustav za narativno stvaralaštvo u stihu opisan gore sažet je u narednoj tabeli:

³² Jeffrey Opland, *Huso and Mqhayi: Notes on the Southslavic and the Formula*, str. 120—124.

³³ Vidi: Bošković-Stulli u bilješci 3, pogotovu *O pojmovima...*, str. 184.

³⁴ U mojoj shemi termin *pučka književnost* ne treba se nužno odnositi na ono što se smatra estetski ili društveno podređenim glavnoj književnoj tradiciji jednog perioda, već može označiti tu tradiciju. Vidi: Bošković-Stulli, *O pojmovima...*, str. 181. Zahvalan sam profesoru S. Petroviću što mi je ukazao da treba istaknuti ovo gledište.

NAČIN SHVAĆANJA	FOLKLORNA NARATIVNA KNJIŽEVNOST (Teorije Parry-Lorda i Menéndez Pidala)	KNJIŽEVNO STVARANJE UZ POMOĆ PISANJA	KNJIŽEVNO STVARANJE BEZ POMOĆI PISANJA
mikrostrukturno posve vezan uz folklornu tradiciju	folklorni stil		
mikrostrukturno manje vezan uz folklornu tradiciju		kvazifolklorni stil	kvazifolklorni stil
mikrostrukturno najmanje vezan uz folklornu tradiciju		jednostavni učeni stil	jednostavni učeni stil
		komplicirani učeni stil	komplicirani učeni stil
mikrostrukturno posve nevezan uz folklornu tradiciju		komplicirani učeni stil	komplicirani učeni stil

Koji od tih tipova (ili možda više njih) najsigurnije vrijedi za stil i način stvaranja/prenošenja srednjovjekovnih španjolskih epova u njihovim postojećim formama? Odmah na početku čini se vjerojatnim da se može odbaciti komplicirani učeni stil, u bilo kojem obliku. Srednjovjekovni španjolski ep, slažu se znanstvenici, ne temelji se na visokoučenoj tradiciji klasičnog epa, kakav je vergilijevski, pa španjolski fenomen nije književni ep sličan Mažuraniću ili Miltonovu.³⁵ Nedavno završena studija koja se bavi estetikom mikrostrukturnog ponavljanja u Mažuranićevu epu i u spjevu **Poema de mio Cid** također predlaže jasno izraženu generičku razliku.³⁶

³⁵ O latinskoj i ostalim tradicijama i njihovoj ulozi u srednjovjekovnom španjolskom epu, vidi: Colin Smith, *Further French Analogues and Sources for the Poema de mio Cid*, »La Corónica«, 6, 1977, str. 14–21, sadrži i druge studije sličnog stajališta od 1971; A. D. Deyermond, *Epic Poetry and the Clergy: Studies on the »Mocedades de Rodrigo«*, London 1969, str. 182–185; H. Salvador Martínez, *El »Poema de Almería« y la épica románica*, Madrid 1975. Još nisam vidio dokaz o latinskoj narativnoj tradiciji u stihu koja bi se u svojoj cjelokupnoj repetitivnoj mikrostrukтури mogla usporediti s postojećim španjolskim tekstovima.

³⁶ Miletich, *Repetition and Aesthetic Function...*

Isto tako nije vjerojatno da postojeći tekstovi pripadaju folklornoj narativnoj književnosti ili bilo kojem njezinu neznatno modificiranom očitovanju što ga zahvaljujemo intervenciji, kako je gore naznačeno za južnoslavenske tekstove. Većina komparativnih studija temeljenih na iscrpnom istraživanju i južnoslavenskih i hispanjskih tekstova (uključujući izvornu hispanjsku folklornu narativnu književnost) ukazuje na izrazite razlike između poznatih folklornih tekstova i postojećih srednjovjekovnih epova.³⁷ Kako su te razlike, koje se javljaju većinom u samom tkivu mikrostrukture, izražene i kvalitativno i kvantitativno, teško je pouzdanije tvrditi da u slučaju španjolskih tekstova postoje vrste intervencije kakve smo vidjeli u južnoslavenskoj tradiciji, o kojoj smo prije raspravljali. U ovom drugom slučaju takva intervencija nije bitno izmijenila folklorni značaj teksta, dok bi kod hipotetičnih folklornih tekstova na kojima su mogli biti temeljeni srednjovjekovni radovi, promjene na kraju morale biti tako velike da bismo, kako bismo objasnili postojeće ili slične tekstove, morali pretpostaviti korjenitu transformaciju, prilično slobodnu adaptaciju folklorne narativne mikrostrukture, što bi rezultiralo drukčijom vrstom — **pučkom književnošću**, a ne folklornom narativnom književnošću.³⁸ U smislu takvog zaključivanja ne možemo postojeće epske tekstove smatrati folklornom narativnom književnošću ni u Parry-Lordovu ni Menéndez Pidalovu smislu, već prije kao srodan ali zaseban tip s vlastitim sustavom poetike, tipološki različitim od poetike folklorne narativne književnosti. Takvu vrstu razlikovanja jasno su utvrdili jugoslavenski znanstvenici, koji su prvi dio povijesti hrvatske književnosti podijelili na usmenu književnost (ili folklornu književnost) i pučku književnost.³⁹

Razmatrajući postojeće epove kao **pučku književnost**, malo je vjerojatno da bi se mogli uvrstiti u rubriku književnog stvaranja bez pomoći pisanja. Premda se o detaljima ove glavne kategorije relativno malo zna, na temelju onoga što je ranije rečeno ipak možemo raspravljati o anglosaskim, irskim i afričkim slučajevima. Ne čini se vjerojatnim da se stvaranje postojećih španjolskih tekstova ili kakvog **pučkog** tipa koji bi bio njima sličan kretalo u smjeru sličnom onom afričkih i irskih slučajeva. Afrički je model blisko povezan s plemenskom kulturom, u kojoj učena tradicija uspoređena sa srednjovjekovnom latinskom, čak ako i postoji, neće biti osobito poznata i izvođaču i publici. Kasnija je irska bardska poezija, s druge strane, čini se (barem po opisu) temeljitije izučena učena tradicija nego je to vidljivo u postojećim španjolskim tekstovima. Naizgled je najbliži mogući model onaj ranije opisani anglosaski, u kojemu je pisanje, pod utjecajem rane srednjovjekovne latinske tradicije, na kraju odigralo važnu ulogu u stvaranju sačuvane staroengleske poezije. Podudaranje se, međutim, gubi s početnim oblikom kojega donosi anglosaski **pučki** model, koji za pronalaženje nove tradicije kao polaznu točku uzima kršćanski

³⁷ Vidi bilješku 13.

³⁸ Samo u ovom svjetlu mogu razmatrati primjedbe o učenom postupku u: Samuel G. Armistead, *The Mocedades de Rodrigo and Neo-Individualist Theory*, »Hispanic Review«, 46, 1978, str. 323—324.

³⁹ M. Bošković-Stulli, *Usmena... i D. Zečević, Pučki književni..., Povijest...*, str. 7—353. i 357—638.

religiozno orijentirani stimulus, stimulus koji je staroenglesku narativnu poeziju nastavio napajati do značajnog stupnja. S druge strane, za srednjovjekovnu španjolsku narativnu tradiciju nema dokaza o usporedivoj religioznoj motivaciji i tonu koji bi imali tako dalekosežno djelovanje. Premda se, naravno, početna jezgra postojećih španjolskih epova može smatrati rezultatom književnog stvaranja bez pomoći pisanja, čini se da u ovom trenutku nema uvjerljivog, meni poznatog, dokaza temeljenog na drugim sličnim postojećim tradicijama, koji bi ovo stajalište učinio vjerojatnim.

Jedina preostala mogućnost u gornjoj shemi, **pučka književnost** kao književno stvaranje uz pomoć pisanja, čini se da je najvjerojatnije objašnjenje stila i načina stvaranja postojećih španjolskih epova. Ovdje se analogija temeljena na poznatoj tradiciji — namjerne imitacije poput **Razgovora Kačića Miošića** — podiže do izrazitog stupnja. Maja Bošković-Stulli ukazuje da je Kačić, franjevački svećenik, svoje svjetovne herojske pjesme napisao kako bi u obične ljude ulio ponos oživljavajući junačka djela ratnika iz prošlosti, ne bi li svoju publiku potakao da nastavi s protjerivanjem Turaka s prostora zapadne Europe. To je činio koristeći se i pisanim i usmenim izvorima, prilagođavajući folklorne pjesme koje je čuo u **pučkom** stilu i u istom stilu sastavljajući druge, koje nije čuo.⁴⁰ Takvi detalji osobito se mogu usporediti sa stavovima britanskih hispanista, koji se slažu da i postojeći srednjovjekovni epovi imaju učeno podrijetlo, propagandističke namjene i da se koriste folklornim elementima.⁴¹

Takva se predodžba **pučke književnosti** može proširiti kako bi se i ostala srednjovjekovna španjolska i druga djela promatrala u novom svjetlu. Primjerice, Berceova **Milagros de Nuestra Señora** i životi svetaca mogu otkriti repetitivnu mikrostrukturu koja do neke mjere odražava uzorke što se javljaju u postojećim španjolskim epovima. Nakon detaljnog istraživanja takvih mikrostrukturnih razina možda bismo mogli s jedne strane razlikovati djelo u pučkom stilu, tekst kvazifolklornog stila poput spjeva **Poema de mio Cid**, koji može biti manje vezan za folklornu tradiciju, i s druge strane tekst jednostavnog učenog stila kakvi su Berceovi tekstovi, koji mogu biti najmanje vezani za folklornu tradiciju, ali do neke mjere ipak mogu odražavati mikrostrukturu folklorne tradicije.⁴² U tom svjetlu vjerojatno možemo promatrati zaključke Josepha Duggana⁴³ o starofrancuskoj narativnoj poeziji: **chansons de geste**, u kojima susrećemo veću učestalost »formula«, mogli bi biti tekstovi kvazinarod-

⁴⁰ Bošković-Stulli, *Usmena...*, *Povijest...*, str. 229—231.

⁴¹ P. E. Russell, *Some Problems of Diplomatic in the Cantar de Mio Cid and their Implications*, »Modern Language Review«, 47, 1952, str. 340—349; isti, *San Pedro de Cardena and the Heroic History of the Cid*, »Medium Aevum«, 27, 1958, str. 57—79; *Poema de mio Cid*, uredio Colin Smith, Oxford 1972, str. XXX—XXXVII; isti, *Estudios cidianos*, Madrid 1977; A. D. Deyermond, *A Literary History of Spain: The Middle Ages*, London and New York 1971, str. 49. (španjolski prijevod s ispravcima, *Historia de la literatura española: La Edad Media*, Barcelona 1973) i bilješka 35.

⁴² Brian Dutton, *La »Vida de San Millan de la Cogolla« de Gonzalo de Berceo: Estudio y edicion critica*, London 1967, str. 175—182; John K. Walsh, *Juan Ruiz and the mester de clerezia: Lost Context and Lost Parody in the Libro de buen amor*, »Romance Philology«, 33, 1979, str. 62—86.

⁴³ Joseph J. Duggan, *The Song of Roland: Formulaic Style and Poetic Craft*, Berkeley and Los Angeles 1973, str. 21—30.

nog stila, a romani u stihu, u kojima susrećemo njihovu manju učestalost, tekstovi jednostavnog učenog stila. Različite se vrste mikrostrukturnih analiza možda također mogu pokazati korisnima kako bi se u komparativnom kontekstu odredilo do koje se mjere mogu klasificirati kao **pučka književnost** djela poput mezopotamskog **Epa o Gilgamešu**, iranskog **Shāhnama**, ili pak afričkih pisanih epova, koja se, premda u srodstvu s folklornom narativnom književnošću, mogu od nje tipološki razlikovati.⁴⁴ Ukratko, analize u kontekstu generičkog, ovdje već predloženog sustava, u stanju su pomoći pri povlačenju što jasnijih razlika između različitih vrsta tekstova i načina stihova stvaranja/prenošenja, posebice između takvih vrsta kao što su folklorna (usmena) književnost i **pučka književnost**, pogotovu u slučaju postojećih drevnih i srednjovjekovnih tekstova.*

Preveo s engleskog T. Mihalić

⁴⁴ Do gornjeg stava vode me svojim vrlo korisnim kratkim pregledima ovih tradicija radovi: Johannes M. Renger, *Mesopotamian Epic Literature*, William L. Hanaway, Jr., *The Iranian Epics* i Daniel P. Biebuyck, *The African Heroic Epic, Heroic Epic...*, str. 27—48. (prvi), 76—98. (drugi), i 336—367. (treći).

Proučavatelji srednjeg vijeka koji ne poznaju dovoljno ovakve pomalo »egzotične« tradicije moraju u raspravama o njima, pokušavajući da utvrde sličnost između njih i srednjovjekovnih romanskih tradicija, biti posebno oprezni. Tako se, primjerice, između namjernih imitacija, poput *Razgovora Kačića Miošića* i južnoslavenskih književnih epova, mora povući jasna razlika, što nedostaje u: Faulhaber, *Neo-traditionalism...*, str. 98. i bilješka 55. Njegova se primjedba da nejednaki broj slogova kao i nizovi s nejednakim brojem stihova, imajući isti srok drevne turkijske versifikacije, »izrazito podsjećaju na *Mio Cid*« (str. 100, bilješka 63) ne može razmatrati a da se ne obrati pozornost na ove činjenice: važnost gramatičke rime u turkijskoj poetici, određene aglutinativnim karakterom turkijskih jezika, povezanijim uporabom sintaktičkog paralelizma (Nora K. Chadwick i Victor Zhirmunsky [Žirmunskij], *Oral Epics of Central Asia*, Cambridge 1969, str. 337—338) i činjenica da se izvedene učene tradicije rado služe folklornim metrima (Bošković-Stulli, *Usmena književnost u sklopu...*, str. 56). Za vrlo dobar suvremeni uvid u turkijsku junačku narativnu tradiciju vidi: İlhan Başgöz, *The Epic Tradition among Turckic Peoples, Heroic Epic...*, str. 310—335.

* Izražavam veliku zahvalnost profesorima Samuelu G. Armisteadu, Peteru F. Dembowskom, Alanu D. Deyrmondu, Svetozaru Petroviću i Alainu Renoiru na njihovim vrlo korisnim savjetima, koje sam uzeo u obzir pripravlajući konačnu verziju ovog članka. Veoma sam zahvalan drugu Tomislavu Mihaliću za prijevod engleskog teksta kao i dru. Maji Bošković-Stulli i drugovima Ivanu Kušanu i Slavku Mihaliću, koji su mi u tome svesrdno pomogli. Na kraju, zahvaljujem profesoru Jamesu Burkeu i knjižnici Robarts na Torontskom sveučilištu, koji su mi stavili na raspolaganje sav potreban materijal za ostvarenje ovog rada.